

‘Goed bestuur’ volgens de Wereldbank

Inhoud en betekenis van een internationaal spraakmakend concept

Arno F.A.Korsten en Claudia Rokx¹

Good governance is een concept geworden dat door veel regeringen in navolging van de World Bank (WB) in hun relatie met ontwikkelingslanden is gehanteerd. Zo ook door de Nederlandse regering. Waar kwam het concept ‘goed bestuur’ uit voort, wat houdt het in en werkt het? Daarover gaat dit artikel, waarin de Wereldbank centraal staat omdat deze internationale organisatie het concept op de internationale agenda van hulpverleners heeft gekregen.

1. De missie van de Wereldbank

De missie van de Wereldbank is vandaag de dag bekend onder het label ‘armoedebestrijding’. Het centrale doel van de WB is in de handboeken voor de Wereldbankstaf als volgt beschreven: *‘The WB’s overarching objective is sustainable poverty reduction; poverty reduction is the benchmark by which the World Bank’s performance is measured’* (staff member operational manual, December 31 1991)². Toen de WB werd opgericht lag dat nog anders. Haar mandaat was in 1944 bij de oprichting het heropbouwen van Europa na de Tweede Wereldoorlog en in het algemeen het bewerkstelligen van economische (interregionale) onafhankelijkheid. Armoedebestrijding kwam in het begintijdperk van de Wereldbank dus nog niet naar voren en ‘ontwikkeling’ was meer een secundair

¹ Deze bijdrage is eind 2005 afgesloten. Toen was Claudia Rokx nog niet gepromoveerd. Deze tekst is gedateerd 1 jan. 2007 en inhoudelijk niet gewijzigd ten opzichte van de eerdere versie.

² As stated in the amended Articles of Agreement of 1989 ‘the purposes of the World Bank are (i) to assist in the reconstruction and development of territories of members by facilitating the investment of capital for productive purposes, including the restoration of economies destroyed or disrupted by war, (ii) to promote private foreign investment by means of guarantees or participants in loans and other investments made by private investors; (iii) to promote the long-range balanced growth of international trade and the maintenance of equilibrium in balances of payments by encouraging international investment for the development of the productive resources of members, thereby assisting in raising productivity, the standard of living and conditions of labor in their territories; (iv) to arrange the loans made or guaranteed by it in relation to international loans through other channels so that the more useful and urgent projects, large and small alike, will be dealt with first; and (v) to conduct its operations with due regard to the effect of international investment on business conditions in the territories of members and, in the immediate postwar years, to assist in bringing about a smooth transition from a wartime to a peacetime economy’.

doel (bijna een 'after thought'). Met als gevolg dat in de eerste twintig jaar van het bestaan voor de Wereldbank zakelijkheid ('business') en niet morele verantwoordelijkheid voorop stond. De voornaamste taak van de WB was zich te bewijzen als een op economisch herstel gerichte instelling en haar aandelen te verkopen op Wall Street.

In feite was de Wereldbank tot de oprichting van de International Development Agency (IDA) in 1960 grotendeels geïsoleerd van het ontwikkelings- en armoededebat. Wat de Wereldbank in de jaren zestig vooral hielp, was het begin van een goede samenwerking met de VN-organisaties. Organisaties als UNESCO, FAO en de wereldgezondheidsorganisatie WHO waren toen prominent aanwezig en hielpen de WB-staf met technisch advies op terreinen als bijvoorbeeld water en irrigatie. Vandaag de dag zijn ook de ILO, UNICEF, WFP, UNAIDS, en UNEP tot de belangrijke partners te rekenen die de Wereldbank helpen met het voorbereiden van projecten of samen daarmee optrekken.

In 1969 was de Wereldbank echter een 'bank voor de armen' geworden. Tussen 1959 en 1968 verhoogde de Wereldbank haar leningen aan arme ontwikkelingslanden terwijl tegelijkertijd de leningen aan ontwikkelde landen werden verminderd. Armoedebestrijding werd het handelsmerk van de WB in de jaren zeventig.

Het optimisme met betrekking tot ontwikkeling in de jaren zestig werd langzamerhand omgezet in een groeiend pessimisme, in the jaren tachtig van de vorige eeuw, waarin zogenaamd *structural adjustment* de ontwikkelingspolitiek van de grootste ontwikkelingsorganisaties, zoals de Wereldbank, werd. *Structural adjustment* is een term die wordt gebruikt om een pakket van institutionele hervormingen aan te duiden waartoe een land besluit om langdurige economische onevenwichtigheden te verminderen en langdurige en duurzame economische groei te stimuleren. *Structural adjustment* en de hernieuwde focus op financiële stabiliteit waren mede het gevolg van de oliecrises in 1974 en de enorme schulden crisis voor ontwikkelingslanden die hieruit op het einde de van de jaren zeventig volgde. Denk ook aan een land als Mexico. Deze beweging was deels ook een consequentie van de verschuiving naar politiek rechts in de belangrijkste donorlanden met Helmut Kohl als 'Kanzler' in Duitsland, Margaret Thatcher als eerste minister in Groot-Brittannië en Ronald Reagan als president van de Verenigde Staten.

2. Hoe 'good governance' op de World Bank-agenda kwam en bleef

Het roer om

In de jaren negentig van de vorige eeuw werd onderkend dat structurele aanpassing (*'structural adjustment'*) niet het juiste antwoord in het ontwikkelingsbeleid was en dat de trend in de sociale indicatoren ook niet positief was. Met name internationale NGO's en UNICEF roerden zich in de discussie en signaleerden serieuze problemen als gevolg van *structural adjustment*. UNICEF's publicatie *'Adjustment with a Human Face'* werd met name bekend. Deze heeft er binnen de Wereldbank aan bijgedragen dat de WB-politiek ten aanzien van *structurele aanpassing* werd veranderd. Niet alleen de sociale sectoren kregen hierna meer aandacht, ook de enorme problemen met slecht bestuur werden meer naar voren gebracht. Met de publicatie *'Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth - Underlying Africa's Development Problems is a crisis of Governance'* onderkende de Wereldbank voor het eerst en als eerste grote ontwikkelingsorganisatie dat slecht bestuur een belangrijke hindernis voor ontwikkeling betekende (World Bank 1989: 60). Dat was de prelude op een pleidooi voor *'good governance'*, dat aanvankelijk primair ten dienste stond van economische groei van ontwikkelingslanden.

Nieuwe initiatieven

Met de komst van James D. Wolfensohn in 1995 als president van de Wereldbank werden nieuwe initiatieven geboren, die leidden tot een doorgroei van het WB-denken over goed bestuur. Deze voornemens waren ten dele een antwoord op de uitdaging om WB's missie te herzien en reflectie op de structuur van de Bank en de relaties met haar klanten, de ontwikkelingslanden. Een van de nieuwe initiatieven was het *Comprehensive Development Framework*³ (CDF), waardoor *'goed bestuur'* prominent op de agenda bleef. De discursieve, op hulp gerichte strategie van WB werd verbreed. Corruptie werd nu openlijk bediscussieerd en anti-corruptie werd als een aspect in de beleidsdialoog met ontwikkelingslanden geïntroduceerd. Onderdeel van het nieuwe beleid werd ook het bieden van ruimte voor participatie van onderop in projectontwikkeling en het scheppen

³ The Comprehensive Development Framework (CDF) represents a new way of doing business by focusing on making countries the leaders and owners of their development actions. Reflected in the CDF is the shift in paradigm that development has become country-focused and recognizes the critical role of policies and institutions for development outcomes, especially poverty reduction. The CDF emphasizes the interdependence of all elements of development, social, structural, human, governance, environmental, economic and financial. It advocates a holistic long-term strategy, the country in the lead, both owning and directing the development agenda, with the WB and other donors each defining their support in their respective business plans; stronger partnerships among governments, donors, civil society, the private sector, and development stakeholders in implementing the country strategy; and a transparent focus on development results to ensure better practical success in reducing poverty (CDF principles World Bank 2001).

van beslissingskaders door en voor de *civil society*. De Wereldbank werd zelf ook opener.

Deze hier slechts kort aangeduide initiatieven maakten allemaal deel uit van het nieuwe beleid van de Wereldbank. Daarmee gaf de WB antwoord op de massale kritiek uit de jaren tachtig op haar hulpprogramma's.

Gebeurtenissen

Echter niet alleen het tekort schieten van ontwikkelingsprogramma's heeft het concept 'goed bestuur' op de internationale en tal van nationale ontwikkelingsagenda's gezet, een aantal wereldwijde gebeurtenissen hebben daarbij eveneens een grote rol gespeeld (WRR 2001: 12). Naast een verbetering in het behandelen van burgers sinds de universele verklaring van de rechten van de mens in 1948 hebben de Verenigde Naties tegenwoordig waarnemers die regelmatig nationale verkiezingen bijwonen teneinde een eerlijk proces te bevorderen. Ook zijn er internationale oorlogstribunalen (over Rwanda and Joegoslavië in Den Haag) opgezet. Met het vallen van de Muur in Berlijn, is het communisme nagenoeg verdwenen en daarmee de 'anti-thesis' voor de politieke democratie, zodat een nieuwe wereldorde nodig is geworden. Tot het einde van de 'koude oorlog' was ontwikkelingshulp voornamelijk bestemd voor de politieke vrienden van de westerse machthebbers, aldus de World Bank in 1998.

Tenslotte, vermelden we hier de globalisering. Globalisering heeft internationale overeenkomsten tot een noodzaak gemaakt, met het beschermen van het milieu als een van de belangrijkste. Private investeringen in ontwikkelingslanden hebben geleidelijk nieuwe concepten noodzakelijk gemaakt, zoals het opbouwen van goed bestuur en het bewerkstellingen van vertrouwen in het bestuursbestel en in netwerken van betrekkingen. Landen die het belang van private investeringen in hun land als belangrijk erkenden, waren en zijn meer geneigd om goed bestuur hoog in het vaandel te zetten en te houden, dan regeringen van landen die dat belang niet inzien. Het debat omtrent de rol van de staat (*World Development Report 1997: the State in a Changing World*) en de attentie en waardering die niet-gouvernementele organisaties genoten, hebben tot een verhoogd noodzaak voor goed bestuur en meer effectieve administraties geleid (WRR 2001:12).

3. Good Governance: omschrijving en interpretatie door de Wereldbank

Definitie

Pleidooien voor goed bestuur van de Wereldbank dateren al van het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw. Deze pleidooien zijn volgehouden maar wat betekent good governance eigenlijk? De Wereldbank definieert *good governance* als: *'the manner in which power is exercised in the management of a country's economic and social resources. It identifies three distinct aspects of governance; (i) the form of political regime; (ii) the process by which authority is exercised in the management of a country's economic and social resources for development; (iii) the capacity of governments to design, formulate and implement policies and discharge functions'* (World Bank 1994:xiv). Omdat de oprichtingsartikelen van de WB politieke interventie verbieden, beklemtonen de op goed bestuur gerichte activiteiten van de WB vooral de laatste twee elementen van de definitie. In de negentiger jaren heeft de WB desalniettemin meer politieke consideratie in de interpretatie van de definitie gebracht (Kapur: 1997). In september 1999 hebben de *executive directors* voor de Wereldbank⁴ en het Internationale Monetaire Fonds (IMF) in een gezamenlijke vergadering het voorstel voor zogenaamde *Poverty Reduction Strategy Papers* (PRSP) en de transformatie van de IMF's *Enhanced Structural Adjustment Facility* in het *Poverty Reduction and Growth Facility* (PRGF) goedgekeurd. Het doel van deze veranderingen is een coherente strategie voor armoedebestrijding te promoveren, om ontwikkelingslanden te helpen bij het verminderen van armoede en het bevorderen van economische groei. Tot de sleutelbegrippen van 'good governance' behoren dan niet alleen meer effectief bestuur en openheid en verantwoording, maar ook brede participatie en 'ownership' (betrokkenen moeten 'van onderop' kunnen meedenken en meehandelen). Deze begrippen komen voor uit CDF.

Verandering in de tijd

De definitie van goed bestuur verandert in de tijd iets en is ook afhankelijk van het document waarin het wordt genoemd. In de *World Development Report 2000*, dat handelt over armoede, is de definitie van goed bestuur als volgt: *'governance is the institutional capability of public organizations to provide the public and other goods demanded by a country's citizens, or their representatives in an effective,*

⁴ The World Bank is owned and governed by national governments, represented by executive directors who meet twice a week to discuss and approve policies and projects. Its clients are national governments. In 2002, 184 countries are member of IBRD and 162 of IDA. Control of the Bank is not, as with the United Nations, divided equally among its members, but is founded on economic power (voting power equal to financial contributions). When a country joins⁴, it must pledge a capital subscription, of which the amount depends on its wealth, but it only pays a small percentage of this in capital⁴. The rest is 'on call' in case countries default, which only very rarely happens. The United States of America has, and always had the largest share and thus the heaviest weight in decision making.

transparent, impartial, and accountable manner, subject to resource constraints' (WDR 2000:48). Ondanks het gebruik van verschillende definities door de jaren heen, in de verschillende rapporten, zijn *rule of law* en het verminderen van corruptie de belangrijkste en in elk rapport terugkomende aspecten van goed bestuur (Kjaer 2004:173). Tennekes concludeert in zijn dissertatie dat de discoursanalyse van goed bestuur in de Wereldbank begon met een focus op economisch en functioneel bestuur, als twee denkkaders, maar dat eind jaren negentig meer ruimte kwam voor een verbreding met elementen uit het denkkader van 'participatief bestuur'. Er komt meer aandacht voor de civil society en voor samenwerking van de overheid met doelgroepen en organisaties die doelgroepen vertegenwoordigen in de hulpvragende landen (Tennekes 2005:103).

Bronnen

De definitie en interpretatie van goed bestuur door de WB is geïnspireerd door voornamelijk drie theorieën: *institutional economics*; *new public management theories*; en *development management theories*. *New institutional economics* (NIE) introduceert andere motivatiestructuren in publieke dienstenverlening door institutionele veranderingen, zoals via zogenaamde *contracting out* en de introductie van consumentenkeuzen. *New Public Management* (NMP) introduceert de vergelijking van de publieke aan de private sector, en aan de private sector ontleende managementstijlen en -principes. Dit uit zich onder meer in een streven naar outputfinanciering, resultaatgericht werken, en beloning gebaseerd op resultaten. De focus van *development management* betreft vooral de operationele zijde van bestuur en beleid. Dat deze doorwerking in de eisen plaatsvond, vinden we in tal van studies nader uitgewerkt (Tennekes, 2005; Kjaer, 2004). Het concept bood hiervoor ruimte, wat we vaker zien bij spraakmakende concepten die meer omvattend zijn dan een statement en minder dan een politieke ideologie.

Smalle en brede focus

De oriëntatie van de Wereldbank op 'goed bestuur' heeft twee richtingen. Ten eerste verwijst het concept 'goed bestuur' naar het helpen van ontwikkelingslanden, of klanten zoals ze binnen de Bank worden genoemd, met het creëren van een duurzame en ontwikkelingsvriendelijk milieu. Ten tweede doelt de WB met het concept op het verbeteren van efficiënt gebruik van ontwikkelingsfondsen ter bestrijding van armoede en het verhogen van economische groei. In de eerste helft van de jaren negentig, was 'goed bestuur' als focus van de WB voornamelijk een focus die men de *narrow focus* is gaan noemen. Het ging hierin om de administratieve zijde van goed bestuur. Dit

omdat de Wereldbank gelimiteerd is door haar grondslagen (*'articles'*) en zich buiten de politieke arena moet houden.

In die eerste jaren reageerde de Wereldbank vooral op de overheidsgedomineerde economische en sociale ontwikkeling en vroeg deze met name om het verminderen van de omvang en dominantie van overheden in ontwikkelingslanden. Echter, in de tweede helft van de jaren negentig werden *rule of law*, corruptiebestrijding en recentelijk democratie de sleutelbegrippen in de discursieve strategie van de Wereldbank over goed bestuur. Hiermee werd het belang van overheden beter erkend en verschoof de focus van het verminderen van omvang van overheden en het opzetten van parallelle structuren om logge bureaucratische overheden te vermijden naar het opbouwen van effectieve en efficiënte overheden en anti-corruptie, de bredere focus van het begrip⁵. Vandaag de dag is het debat omtrent goed bestuur meer gericht op het herzien van instituties, het versterken van verantwoordelijkheid en verantwoording naar de burger toe en het exploreren van de rol van het niet-overheidsgebonden actoren (*'non-state actors'*).

Recent denkkader

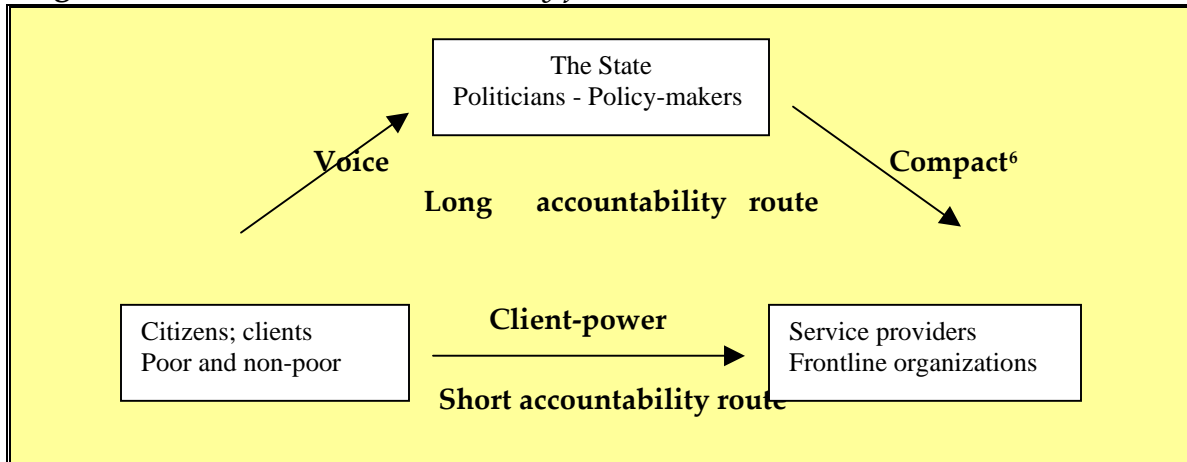
De uiteindelijke vorm van WB's *Good Governance theory* kan als het ware worden gezien als uitkomend in het raamwerk zoals gepresenteerd in de *2004 World Development Report: Making Services Work for the Poor*. In dat WDR-raamwerk (figuur 1) worden antwoorden gezocht voor problemen gerelateerd aan dienstverlening voor de armen. Het denkkader of 'frame' is sterk beïnvloed door Hirschman's trilogy van *exit, voice and loyalty*. Hirschman bedoelt met 'voice' grofweg dat mensen de mogelijkheid hebben om preferenties te volgen, keuzen te maken en zich te uiten als hen iets niet bevalt. Ze kunnen ook inschikkelijk zijn aan gezag (loyalty) of eruit stappen (exit-optie).

Het WDR-raamwerk of denkkader accentueert het gedrag van de burger en de ketting van interacties tussen vraag en aanbod van diensten. Wat terecht komt van hulp is niet een zaak van sturing van bovenaf maar zeker ook van beweging van onderop. Bijvoorbeeld: succesvol onderwijs is afhankelijk van allereerst een schoolgebouw. Bij een school aangekomen, hebben leerlingen leermateriaal nodig en een onderwijzer(es). Deze laatste moet worden betaald voor zijn/haar diensten en van tijd tot tijd worden getraind. Zij moeten natuurlijk ook aan

⁵ Equitable economic growth - the poor benefit proportionately more than the richer quintiles of the population from the development aid - rather than simply economic growth became an outcome of development policy Good Governance (WRR 2001:18).

toezicht onderhevig zijn. Achter deze ketting van (re)acties ligt een ministerie van onderwijs, dat ervoor zorgt dat de ketting niet wordt onderbroken. Alle beslissingen worden beïnvloed door lokale overheden en gemeenschappen (WDR 2003: 46-52).

Figure 1.1: WDR 2004 Accountability framework

Source: World Development Report 2004 (World Bank 2003:49).

Waarschijnlijk is de meest belangrijke manier waarop de Wereldbank goed bestuur in praktijk brengt, haar beslissing om fondsen toe te wijzen op basis van de vooruitgang die een land boekt op 'goed bestuur'.⁷ Met die beslissing gaf de Wereldbank een duidelijk signaal aan ontwikkelingslanden om hun bestuursbestel te verbeteren. Echter, volgens een aantal critici werd de operationalisatie van het 'goed bestuur'-concept gebruikt om landen te selecteren. In andere woorden, WB promoot niet goed bestuur maar ziet goed bestuur als een voorwaarde voor hulp (Doornbos 2003:3; Kjaer 2004:175).

Een tweede belangrijke beslissing in de naam van goed bestuur was de beslissing om van specifieke sectorleningen naar algemene budgetsteun over te gaan. Deze beslissing volgt de conclusie die is verwoord in de *Assessing Aid* - publicatie dat ontwikkelingshulp meer effectief is in landen met goed bestuur en instituties,

⁶ The broad, long-term relationship of accountability connects policy-makers to organizational providers. This is usually not as specific or legally enforceable as a contract, but an explicit, verifiable contract can be one form of compact (WDR 2003:48).

⁷ The Bank initiated country assessments to help guide allocation decision already in 1970s, but governance as a determining factor became more prominent in the ratings in the 1990s.

gemeten als goed bestuur in dat rapport⁸. Landen met goed bestuur kunnen nu budgetsteun krijgen, wat veel meer vrijheid aan een ontvangende overheid geeft om te beslissen wat de ontwikkelingsprioriteiten zijn. Voordat de beslissing wordt genomen, om budgetsteun te geven, is het PRSP-proces dat hierboven kort is beschreven van cruciaal belang.

Daarmee is een indruk gegeven van wat goed bestuur volgens de Wereldbank was en is. Is dit concept ook onderbouwd door empirische studies die zijn gedaan of berust het op drijfzand?

4. De empirische fundamenten van het concept

Ontwikkelingshulpinstanties richten zich op het verbeteren van het resultaat van hun programma's en de doelmatigheid van ontwikkelingshulp in het algemeen. In die context is de goed bestuur - theorie logisch. Echter toen deze theorie werd 'aangenomen' – begin jaren negentig -was er weinig empirisch onderzoek dat de hypothesen onderbouwde. Dit bewijs is in de loop der jaren echter beschikbaar gekomen. Een belangrijk funderend document voor de operationalisatie van de goed bestuur-theorie van de Wereldbank was de publicatie *'Assessing Aid, What Works, What Doesn't and Why'* (World Bank 1998). Deze laat zien dat ontwikkelingshulp meer doelmatig wordt aangewend in landen met goed bestuur dan zonder goed bestuur. Toch was er twijfel bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR). Het 58^e WRR rapport concludeert dat de goed bestuur - hypothese maar voor een deel wordt ondersteund door empirisch bewijs. Er zijn maar drie van de 33 studies die welzijnsindicatoren naast economische groei als afhankelijke variabele gebruiken in de hele literatuur van dit soort studies. Echter, alhoewel gelimiteerd tot drie studies, alle drie geven in ieder geval een positieve uitkomst van de relatie (Hout, in WRR 2001). Bovendien noemt de WRR nog tal van andere studies met voor de goed bestuur-hypothese relevante uitkomsten. Hoewel de WRR getracht heeft veel onderzoek te bezien, wat ook gelukt is, is er intussen nog veel meer onderzoek beschikbaar dan de WRR in 2000 raadpleegde. De WRR –onderzoekers hebben veel maar niet alles gezien. Bovendien is er nieuw onderzoek verricht.

In het navolgende geven we een kort overzicht van deze literatuur waarin verschillende vragen aan de orde komen: is er een relatie tussen goed bestuur en algemeen welzijn, gemeten als inkomensgroei en sociale indicatoren als

⁸ A country with sound economic policy would typically have low inflation, small fiscal imbalance and an open trade-regime (Sachs and Warner 1995). Institutional quality is measured as the strength of the rule of law, the quality of the public bureaucracy and the pervasiveness of corruption (Burnside and Dollar, 1998).

kindersterfte? Is er een relatie tussen goed bestuur en doelmatigheid in de aanwending van ontwikkelingshulp?

Goed bestuur en algemeen welzijn

Algemeen welzijn heeft onder meer te maken met het niveau van de gezondheidszorg, terugdringing van ziekten, de kwaliteit van leven, mogelijkheden om initiatief te kunnen nemen en terugdringing van corruptie. Welk onderzoek is hierover verricht? Rajkumar en Swaroop laten zien dat met het verminderen van het corruptieniveau, fondsen gebruikt voor gezondheidszorg meer doelmatig worden gebruikt om kindersterfte te verlagen (Rajkumar 2002:23). Mauro (1995) heeft een relatie gevonden die (gebrek aan) corruptie positief met economische groei linkt. Hij laat in een landenvergelijkend onderzoek voorts zien dat er een verband is tussen bureaucratie en de doelmatigheid in het bestel en functioneren van het justitieel apparaat en politieke stabiliteit. Knack en Keefer (1995) laten op basis van een regressieanalyse met data uit veel landen, met name gebruik makend van een *institutional development*⁹-index, zien dat instituten die eigendomsrechten beschermen van groot belang zijn voor economische groei. Buitenlandse directe investeringen vormen een belangrijk deel van de economische groei met name in kleine economieën, zoals veel ontwikkelingslanden. Alesina et al (1999) vond dat directe buitenlandse investeringen verminderde met hogere corruptieniveaus in het gastenland.

Dreze en Sen (1982) claimen dat de openheid en verantwoordelijkheid van democratieën verklaren dat landen als India, en bijvoorbeeld niet China, grootschalige hongersnood hebben weten te voorkomen. Amartya Sen (1999) argumenteert dat politieke democratie positief is voor de ontwikkeling van een ontwikkelingsland omdat het bijdraagt aan het tot stand brengen van politieke motivatie voor machthebbers om positief te reageren op de preferenties van burgers. En Kaufmann, Kraay en Zoido-Lobaton (1999) hebben een relatie gevonden tussen een index van *voice and accountability* en lagere waarden in kindersterfte. Er is nu eveneens ondersteunend bewijs dat participatie in lokale en nationale beslissingen de kwaliteit van projecten verbetert (Isham, Kaufmann & Pritchett 1997) en het welzijn van groepen die speciale aandacht nodig hebben zoals kinderen en moeders, verbeteren (Narayan, 1999). Er is nu bovendien voldoende bewijs dat een natie met open en transparente instituties is

⁹ ICRG index (International Country Risk Guide) produced by the Political Risk Service (PRS) group of Syracuse in New York. BERI index (Business Environmental Risk Intelligence).

geassocieerd met hoger inkomensgroei en betere sociale indicatoren (Filmer and Pritchett 1998; Pritchett and Summers 1996; en Gupta et al 1999).

Er is meer onderzoek nodig om een duidelijker beeld te krijgen van de precieze relaties, maar er kan volgens ons over het algemeen worden gesteld dat er een positief verband is tussen goed bestuur en economische groei en tussen goed bestuur algemeen welzijn. In de volgende paragrafen wordt gekeken naar de relatie tussen goed bestuur en de effectiviteit van ontwikkelingshulp, een zeer actueel onderwerp waaraan het IMF ook recentelijk aandacht heeft besteed.

Goed bestuur en doelmatigheid of effectiviteit van ontwikkelingshulp

Burnside, Graig en Dollar hebben in 1998 regressieanalyses uitgevoerd om het effect van ontwikkelingshulp op economische groei te verklaren. Zij vonden geen relatie tussen ontwikkelingshulp en veranderingen in kindersterfte in landen met zwak economisch bestuur. Terwijl voor landen met beter economisch bestuur die relatie wel bestaat. Rajkumar en Swaroop concludeerden uit hun recente evaluatie dat met het verlagen van corruptieniveaus, het gebruik van publieke fondsen voor gezondheidszorg betere resultaten geven op het gebied van kindersterfte (Rajkumar 2002:33). Dezelfde relatie werd gevonden voor onderwijs.

De vraag of ontwikkelingshulp de kwaliteit van beleid beïnvloedt, werd door Steve Knack in 2000 onderzocht. De vraag resulteerde uit een debat tussen economen en politicologen over de invloed van ontwikkelingshulp. Economen argumenteren grofweg dat ontwikkelingshulp economische groei bevordert doordat het beleid verbetert – beter salaris vermindert de noodzaak voor een ambtenaar om over te gaan op afpersing bijvoorbeeld en dit geldt zowel voor ambtenaren als politie- en justitiepersoneel. Politicologen redeneren dat ontwikkelingshulp in feite bestuur en beleid verzwakt omdat het overheidsverantwoordelijkheid vermindert. De overheid wordt meer verantwoordelijk naar en verantwoording verschuldigd aan het donorland dan aan eigen bevolking en dat vormt een rem op de ontwikkeling van een gezonde rechtsstaat ('rule of law'), democratie en 'civil society' (Knack 2000:4; Brautigam 2001). Knack vond in zijn crossnationale analyse steun voor de redenering van politicologen, namelijk dat hogere ontwikkelingshulpniveaus de kwaliteit van het openbaar bestuur verminderden. Maar dit was niet noodzakelijk het gevolg van het principe van ontwikkelingshulp maar de interpretatie ervan. Donoren neigen er namelijk toe om beleidsproblemen uit de weg te gaan in plaats van er iets aan te doen. Als donoren hun beleid aan zouden passen om de problemen aan te pakken, kan het wel een positieve invloed hebben. Knack heeft dat soort

beleidsimplicaties van zijn onderzoek geïdentificeerd en onder andere de Wereldbank heeft ze geadopteerd onder andere in het goed bestuur-beleid. Concrete voorbeelden van deze implicaties zijn het geven van directe algemene budgetsteun in plaats van sectorspecifieke steun. Het voordeel hiervan is dat de nationale overheid meer verantwoordelijkheid krijgt voor eigen ontwikkelingsprioriteiten. Daarnaast impliceert die politiek een verhoogde burgerparticipatie en intensivering van anti-corruptie beleid geadopteerd.

Over de laatste jaren zijn weer meer studies beschikbaar gekomen die ook het bewijs verzwakken, de onzekerheid vergroten en in feite uitdagen om de kwaliteit van de veronderstellingen achter goed bestuur te verbeteren. Easterly (2003), Easterly, Levine & Roodman (2004), Roodman (2004) en Rajan & Subramanian (2005:4) suggereren dat er geen bewijs is voor een robuuste associatie tussen ontwikkelingshulp en economische groei, zelfs in landen met goed bestuur. Een van de mogelijke verklaringen voor dit gebrek aan onderzoeksmatig verband zou zijn dat er geen duurzame effecten zijn en dat het proces van ontwikkelingshulp belangrijke urgenties en prikkels mist. Bijvoorbeeld, een school kan worden gebouwd, maar als er geen goed getrainde onderwijzers zijn is dat geld zo goed als verspild omdat er geen effect op onderwijs zal worden vastgesteld. Echter dit is geen nieuw inzicht, de staf van de Wereldbank die de projecten uitvoert, vecht al jaren voor begrip dat infrastructuur, het bouwen van scholen en gezondheidskliniekjes, geen zoden aan de dijk zet zonder personeel en training, de zogenaamde *softe* activiteiten die vaak door economen en financiële specialisten als 'minderwaardige' investeringen worden gezien.

Andere verklaringen houden in dat landen die veel ontwikkelingshulp ontvangen minder aandacht besteden aan belastinginning. Dit zou op de lange duur negatieve gevolgen hebben.

Een laatste verklaring, die we ook bij Knack en Brautigem aantreffen, betreft het verantwoordelijkheidsdilemma waarbij overheden meer aandacht aan het afleggen van verantwoording aan de donor zullen besteden omdat die uiteindelijk het geld geeft, en minder aan de eigen bevolking die - alhoewel ze belasting betaald heeft -, daar minder aandacht voor terugkrijgt omdat de ratio ontwikkelingshulpfondsen en belastinginkomsten behoorlijk naar de kant van de ontwikkelingsfondsen kan neigen.

Tenslotte, impulsen voor goed bestuur duren een tijd voor ze werken. Onderzoekers neigen er echter toe om te vroeg te meten, al direct of vrij snel na

afronding van projecten. Van bepaalde projecten is het doorwerkend effect nog niet op korte termijn vast te stellen. Is het uitgesloten dat de betekenis van goed bestuur eerst jaren later blijkt?

Al met al is de conclusie, ook in de recentelijke IMF-documenten dat het debat in volle gang was en blijft. Ondanks kritiek blijft er genoeg steun voor 'good governance' om het debat gaande te houden. De IMF-onderzoekers Rajan en Subramanian, die de meest recente kritiek schreven, suggereren dat de internationale gemeenschap *voorbij* het debat over of het concept wel of niet goed is voor ontwikkelingslanden moet gaan. De aandacht kan beter gefocust worden op de vraag hoe productiviteit van publieke investeringen kan worden verbeterd.

5. Meer specifieke kritiek op de Wereldbank: operationalisatie van 'good governance'

Met de discussie in het voorgaande is niet alle waardering en kritiek behandeld. Het is ook mogelijk nog enkele andere punten aan te snijden. Het betreft kritiek die specifiek op de Wereldbank is geuit met betrekking tot haar goed bestuur-politiek.

Hyden bevoorbeeld bekritiseert de interpretatie van goed bestuur door de WB en stelt dat het concept te beperkt is tot politieke economie. Hij onderscheidt twee politieke niveaus in goed bestuur: het distributieve '*who gets what, when and how?*' en het constitutionele '*who sets the rules, when and how?*'. Terwijl de eerste vraag grotendeels de politiek en economie beslaat (hoe fondsen in de samenleving worden verdeeld), gaat de tweede vraag vooral over politieke keuzes en actie. Alhoewel hij de WB ervan beschuldigt zich alleen met de politieke economie bezig te houden, en hij de constitutionele kant van goed bestuur even, zo niet meer, belangrijk vindt, is Hyden zich er ook van bewust dat de Wereldbank zich door haar ontstaansgrondslag niet met politiek kan bemoeien (Hyden 2001:18).

Er is veel kritiek op het armoedebestrijdingsinitiatief (PRSP) en met name op een behoorlijk aantal erg ambitieuze principes die als richtlijnen bepleit worden. Het PRSP-proces is een van de mechanismen waardoor de Wereldbank recent goed bestuur operationaliseert. De kritiek komt voornamelijk van internationale NGOs, die zich erg bij het proces betrokken voelen. Interne Wereldbank- en IMF-evaluaties zijn ook kritisch maar niet met betrekking tot de principes, maar meer over de uitvoering ervan en de vooruitgang die al dan niet wordt geboekt. Er is ook veel geschreven over de manier waarop goed bestuur wordt gemeten maar het voert te ver in dit stuk hier verder op in te gaan.

NGOs vinden dat de Wereldbank lokale burgers te weinig in het PRSP- proces betreft. Zij vinden dat de participatieve processen niet voldoende zijn geïnstitutionaliseerd en willen dat het meer dan een 'one-time-event' wordt. Binnen de Wereldbank is men het eens met deze kritiek maar wijst men er tegelijkertijd op dat dit een proces is wat tijd kost en waar in ieder geval vooruitgang in kan worden gezien.

Het zijn George and Sabelli (1994) die, samen met Doornbos (2001, 2003) en Abrahamsen (2000), de meest felle kritiek ventileren op de goed bestuur-politiek van de Wereldbank. George & Sabelli zien het als het ware als een laatste poging om *structural adjustment* te verdedigen en claimen dat goed bestuur-beleid een continuering van 'structural adjustment' is en een excuus om de ontwikkelingslanden te blijven 'beschuldigen' van ontwikkelingsfalen.

Abrahamsen (2000) beschouwt in haar boek *Disciplining Democracy* de 'goed bestuur'- aanpak van de Wereldbank als de laatste ontwikkelingsfad, die weer belooft armoede te verminderen (Abrahamsen 2000:47). Volgens haar gaat het hele ontwikkelingsdenken in cirkels en komt het altijd uit in *free trade* en *economic liberalization, while empowerment of the people is reduced to cost-sharing*. Ook zij claimt dat de Wereldbank het discours over goed bestuur, zeg de discursieve strategie, gebruikt als dekmantel om door te gaan met *structural adjustment*. Good governance moet die lijn een meer democratisch gezicht geven, stelt ze (Abrahamsen 2000:65). Doornbos (2003) is het met Abrahamsen eens dat goed bestuur een manier is om een nieuwe generatie *political conditionalities* te eisen. Hij vraagt zich af met welk recht de Wereldbank condities kan eisen van lokale overheden die tezelfdertijd hun eigen ontwikkelingsagenda moeten beheersen. Door condities te stellen wordt de gehele *ownership*-agenda verstoord, dus de betrokkenheid van de actoren uit de ontwikkelingslanden zelf (dus van onderop). Doornbos concludeert dat, alhoewel de notie van goed bestuur in de jaren negentig zichtbaar op het radarscherm stond van de internationale ontwikkelingsorganisaties, het nu meer een *figure of speech* is zonder veel praktische inhoud (Doornbos 2003: 4-17).

Grindle, die ook kritiek levert op het 'goed bestuur'-beleid van de Wereldbank, geeft ook aan hoe WB's aanpak kan worden verbeterd. In haar recente artikel in 2005 stelt zij dat de goed bestuur-agenda veel te lang is 'gegroeid'. Ze heeft daarin gelijk. Good governance is een uitdagend concept dat velen kon verenigen maar het concept is intussen een wel heel omvattend concept geworden. Goed bestuur leidt tot vragen en suggesties voor verbeteringen in

bijna alle sectoren en op alle niveaus, variërend van het stellen van regels, tot de relaties tussen parlementariërs en burgers, en eisen aan de bureaucratie (Grindle 2005:526). Naast dat de lijst te lang is, is ze weinig geprioriteerd en is er ook weinig advies hoe te prioriteren. Grindle stelt daarom als nieuwe term voor: *Good Enough Governance*, met een aangepaste agenda. *Good Enough Governance* houdt in beter begrip van de evolutie van instituties, het toelaten van zogenaamd *learning by doing* en het toelaten van *trade-offs*. Dit alles natuurlijk naast het zetten van en begeleiden van het stellen van prioriteiten, wat haar grootste kritiek op het concept 'goed bestuur' was.

6. Conclusie en discussie

De Wereldbank stuit op grenzen

De kritiek op good governance maakt duidelijk dat er limieten zijn aan wat de Wereldbank als ontwikkelingsorganisatie kan doen op het gebied van goed bestuur. Allereerst is de WB door haar grondslag in haar handelen begrensd om zich met politiek te bemoeien. Door good governance te eisen, belandt de WB al snel in de politieke arena. Door de jaren heen is de Wereldbank zich toch meer en meer in die richting gaan begeven, met name via het anti-corruptie beleid, dat erg hoog op de agenda staat. Open dialoog over corruptie en het stopzetten van projecten door corruptieschandalen worden meer en meer gebruikt als pressiemiddel om overheden te beïnvloeden meer aan anti-corruptie in hun land te doen. Echter, de Wereldbank werkt in partnerschap met lokale overheden en is geen substituut voor die overheid.

NGO-perspectief

Veel van de kritiek wordt door de Wereldbank erkend. Er is daarom nog een lange weg te gaan om tal van vragen te beantwoorden en verbeteringen aan te brengen. De internationale NGO World Vision heeft de toekomstige uitdaging voor de Wereldbank goed verwoord. World Vision stelt dat alhoewel het PRSP-proces duidelijk brede participatie voorstaat, de implementatie van dat principe is nog onvoldoende geëvalueerd. Daardoor blijft verantwoordelijkheid geven aan de bevolking een zwak punt in het proces (World Vision 2003:8). Daarnaast vindt World Vision *ownership* een nobel doel maar in realiteit heeft de Wereldbank nog een sterke overmacht in het beslissingsproces van vele ontwikkelingslanden (World Vision 2003:14).

Intern debat

Het interne debat binnen de Wereldbank is vooral gericht op het in praktijk brengen van de omslag van projectfinanciering naar algemeen

budgetfinanciering. Vooral Afrika, de regio waarvan het openbaar bestuur als eerste als problematisch werd gekwalificeerd, heeft nog altijd de zwakste overheden en lage scores op bijna alle goed bestuur indicatoren.

Literatuur

Abrahamsen, R. (2000), *Disciplining Democracy: Development Discourse and Good Governance*, Africa Zed Books, London

Arellano, C. e.o. (2005), *The dynamic implications of foreign aid and its variability*, IMF Working Paper, Washington D.C.

Burnside, C. & D. Dollar (1997), *Aid, Policies and Growth*, World Bank, Policy Research Working Paper 1777, Washington D.C.

Burnside, C. & D. Dollar (2004), *Aid, Policies and Growth: Revisiting the Evidence*, (Processed) Policy Research Working Papers Series 3251, World Bank, Washington DC.

Collier, P. & D. Dollar (2001), *Development Effectiveness: What have we learnt?*, World Bank Development Research Group, Washington D.C..

Cornia, G.A., R. Jolly & F. Stuart (1987), *Adjustment with a Human Face – Protecting the Vulnerable and Promoting Growth – A UNICEF study*, Clarendon Press, Oxford

Dollar, D. & A. Kraay (2000), *Growth is good for the poor*, The World Bank, Development Research Group, Washington D.C.

Dollar, D. & L. Pritchett (1998), *Assessing Aid: What works, What Doesn't and Why*, Oxford University Press

Doornbos, M. (2001), 'Good governance': the Rise and Decline of a Policy Metaphor, in: *The Journal of Development Studies*, vol. 37, nr. 6, pp. 93-117.

Doornbos, M. (2003), Good Governance: the Metamorphosis of a Policy Metaphor, in: *Journal of International Affairs*, Fall, pp.3-17.

Dreze J. & A. Sen (1989), *Hunger and Public Action*, Oxford University Press, New York.

Easterly, W. & R. Levin (2003), Can Foreign Aid Buy Growth?, in: *Journal of Economic Perspectives*, vol. 17, nr. 3, pp. 23-48

Easterly, W., R. Levine & D. Roodman (2004), New Data, New Doubts: A Comments on Burnside and Dollar's Aid, Policies and Growth, in: *American Economic Review* (Forthcoming)

Filmer, D. & L. Pritchett (1999a), The Effect of Household Wealth on Educational Attainment: Evidence from 35 countries, in: *Population and Development Review*, vol 25, nr. 1, pp.

- Filmer, D. & L. Pritchett (1999b), The Impact of Public Spending on Health - Does Money Matter?, in: *Social Science and Medicine*, vol. 49, nr. 10, pp. 1309-1323
- Fox, J.A. & L.D. Brown (1998), *The Struggle for Accountability, the World Bank, NGOs and Grassroots Movements*, MIT Press, Massachusetts
- Fukuyama, F. (2005), *Het bouwen van een staat*, Contact, Amsterdam
- George, S. & F. Sabelli (1994), *Faith and Credit: The World Bank's Secular Empire*, Westview Press, Boulder
- Grindle, M. (2000), *Audacious Reforms: Institutional Invention and Democracy in Latin America*, John Hopkins University Press, Baltimore
- Grindle M.S. (2004), Good Enough Governance: Poverty Reduction and Reform in Developing Countries, in: *Governance*, vol. 17, nr. 4, pp. 525-548
- Gupta, S., H.R.Davoodi & E.R. Tiongson (2002), Corruption and the Provision of Health Care and Education Services, in: G.T. Abed & S. Gupta (eds.), *Governance, Corruption and Economic Performance*, The International Monetary Fund, Washington DC
- Hirschman, A.O. (1970), *Exit, Voice and Loyalty – Responses to Decline in Firms, Organizations and States*, Harvard University Press, Cambridge
- Hood, C. (1991), *The Art of the State*, Clarendon Press, Londen
- Hood, C. (1998), A public management for all seasons?, in: *Public Administration*, vol. 69, nr. 1, pp. 3-19
- Hope, K.R. (2002), The New Public Management: a perspective from Africa, in: McLaughlin, K., S. Osborne & E. Ferlie (eds.) (2002), *New Public Management – Current trends and future prospects*, Routledge, Londen, pp. 210-227.
- Hout, W. (20010), Good governance en de 17 van Herfkens, in: *Economisch-Statistische Berichten*, pp. 784-786.
- Hulten, M. van (1999), De '19' van Herfkens, het nieuwe bilaterale OS-beleid: van 119 naar 19?, in: *Internationale Spectator*, nr. 7/8, pp. 430-435
- Hyden, G. & M. Bratton (eds.) (1992), *Governance and politics in Africa*, Lynne Rienner Publ., Boulder/Londen
- Hyden, G. (2001), Operationalizing governance for sustainable development, in: *Journal of Developing Societies*, vol. 17, nr. 2, pp. 13-32.

- Hyden, G.(2001), *Operationalizing Governance for Sustainable Development*, Koninklijke Brill NV, Leiden (JDS 17:2)
- Hyden, G., D. Olowu & O. Ogendo (eds.) (2000), *African perspectives on Governance*, Africa World Press, Trenton
- Internationaal Monetaire Fonds (1997), *The role of the IMF in governance issues: guidance note*
- Internationaal Monetaire Fonds (2000), *Improving governance and fighting corruption – An IMF perspective*
- Internationaal Monetaire Fonds (2001), *Review of the Fund's experience in governance issues*
- Isham, J., D. Kaufmann & L. Pritchett (1997), Civil Liberties, Democracy and the Performance of Government Projects, in: *World Bank Economic Review*, vol. 11, nr. 2.
- Kapur, D., J.P. Lewis & R. Webb (1997), *The World Bank- It's First Half Century*, Volume 1 and 2, Brookings Institution Press, Washington D.C.
- Kaufmann, D. (1997), Privatisation and corruption in transition economies, in: *Journal of International Affairs*, vol. 50, nr. 2, pp. 419-458.
- Kaufmann, D. (1998), Anti-corruption strategies, starting afresh?, in: Stapenhurst, R. & S.J. Kpundeh (eds.), *Curbing Corruption – Toward a model of building national integrity*, EDI Development Studies, Washington D.C.
- Kaufmann, D. (2000), A. Kraay en P. Zoido-Lobaton, *Governance matters*, Policy Research working Paper 2196, World Bank, Washington D.C.
- Kaufmann, D., A. Kraay & M. Mastruzzi (2003), Governance matters III: governance indicators for 1996-2002, in: *World Bank Economic Review*, vol. 18, Washington D.C., pp. 235-258 Zie www.worldbank.org/wbi/governance/pdfgovmatters3.pdf
- Kaufmann, D. & A. Kraay (2005), *Governance Matters IV: Governance Indicators for 1996-2004*, World Bank, Washington DC
- Keefer, P. & S. Knack (1997), Why don't Poor Countries Catch UP? A Cross-National Test of an Institutional Explanation, in: *Economic Inquiry*, vol. 35, nr. 3, pp. 590-602.
- Kjaer, A.M.(2004), *Governance*, Polity Press, Cambridge
- Klein Haarhuis, C. & F.L. Leeuw (2004), De reconstructie van programmatheorieën; beschikbare methoden en een toepassing op het anti-corruptieprogramma van de Wereldbank, in: *Justitiële Verkenningen*, jrg. 30, nr. 5, pp. 11-31.
- Klein Haarhuis, C. (2005), *Promoting Anti-Corruption Reforms – Evaluating the implementation of a World Bank anti-corruption program in seven African countries (1999-2001)*, Utrecht

Knack, S. & P. Keefer (1995), Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests using Alternative Institutional Measures, in: *Economics and Politics*, vol., 7, nr. 3, pp. 207-227.

Knack, S. & P. Keefer (1997), Does Social Capital have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation, in: *Quarterly Journal of Economics*, vol. 112, nr. 4, pp. 1251-1288.

Knack, S. & N. Manning (2000), Towards a Consensus on Governance Indicators: Selecting Public Management and Broader Governance Indicators. Processed

Knack, S. (1996), Institutions and the Convergence Hypothesis: the Cross-National Evidence, in: *Public Choice*, vol. 87, nr. 3-4, pp. 207-228.

Mauro, P. (1995), Corruption and Growth, in: *Quarterly Journal of Economics*, vol. 110, nr. 3, pp. 681-712

McCourt, W. (2002), New Public Management in developing countries, in: McLaughlin, K., S.

McLaughlin, K., S. Osborne & E. Ferlie (eds.) (2002), *New Public Management – Current Trends and Future Prospects*, Routledge, Londen

Narayan, D., R. Patel, K. Shafft, A Rademacher & S. Koch-Schulte (2000), *Voices of the Poor - Can Anyone Hear Us?*, Oxford University Press

North, D.C. (1995), The New Institutional Economics and Third World Development, in: Harris, J., J. Hunter & C. Lewis (eds.), *The New Institutional Economics and Third World Development*, Routledge, Londen

Olowu, D. (2002), The Crisis in African Public Administration, in: B.G. Peters & J. Pierre (eds.), *Handbook of Public Administration*, Sage, Londen, pp. 503-514

Otto, J.M. (1997), 'Good governance': bestuur en recht in de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking, in: *Beleid en Maatschappij*, jrg. XXIV, nr. 4, pp. 189-200

Pincus, J.R. & Winters J.A. (eds.) (2002), *Reinventing the World Bank*, Cornell University Press, Ithaca

Piron, L. & A.Evans (2004), *Politics and PRSP Approach: Synthesis Paper*, London, Overseas Development Institute (Processed)

Pritchett, L. & L.H. Summers (1996), Wealthier is Healthier, in: *Journal of Human Recourses*, vol. 31, nr. 4, pp. 841-868

Putnam, R. (1993), *Making democracy work*, Princeton UP, New Jersey

Rajan, R.G. & A. Subramanian (2005a) *Aid and growth: what does the cross country evidence really show?*, Washington D.C.

- Rajan, R.G. & A. Subramanian (2005b), *What undermines aid's impact on growth?*, IMF Working Paper, Washington D.C.
- Rajkumar, A.S. & V. Swaroop (2002), *Public Spending and Outcomes: Does Governance Matter?*, Policy Research Working Paper nr.2840, Washington DC (processed)
- Ritzen, J. (2005), *A Chance for the World Bank*, Anthem Press, Londen
- Roodman, D. (2004), *The Anarchy of Numbers- Aid, Development and Cross-country Empirics*, Centre for Global Development, Washington DC.
- Rose-Ackerman, S. (1999), *Corruption and government*, Cambridge University Press, Cambridge
- Sen A. (1999), *Development as Freedom*, Knopf Press, New York
- Tendler, J. (1997), *Good Government in the Tropics*, John Hopkins University Press, Baltimore, 1997
- Tennekes, J. (2005), *Wat donoren zien in good governance – Discoursanalyse van het ontwikkelingsbeleid van Nederland en Duitsland*, Enschede
- Theobald, C. (2002), *Governance in der Perzeption der Weltbank*, in: König, K. (Hrsg.), *Governance als Entwicklungs- und Transformationspolitischer Konzept*, Duncker und Humblot, Berlin, pp. 55-128.
- Williams, D. & T. Young (1994), *Governance, the World Bank and liberal theory*, in: *Political Studies*, vol. 42, pp. 179-193.
- World Bank (1991), *Managing development: the governance dimension*, Discussion paper, 26 juni
- World Bank (1992), *Governance and Development*, World Bank Washington D.C.
- World Bank (1997), *World Development Report 1997: the State in a Changing World*, Washington D.C.
- World Bank (1998), *Assessing AID: what works, what doesn't, and why?- A World Bank Policy Report*, Washington
- World Bank (1999), *Anti-corruption core program*, Washington D.C.
- World Bank (2001), *World Development Report 2000/2001*, Washington D.C.
- World Bank (2002), *Reforming public institutions and strengthening governance – A World Bank strategy*, Washington D.C.
- World Bank (2002), *World Development Report 2002*, Washington D.C.

World Bank (2003), *World Development Report 2003- Making services work for poor people*, Washington D.C./Oxford UP

World Bank (2005), *Strengthening the effectiveness of aid – Lessons for donors*, Washington D.C.

WRR (2001), *Ontwikkelingsbeleid en goed bestuur*, Sdu, Den Haag

De auteurs

Prof.dr. A(Arno).F.A. Korsten is hoogleraar bedrijfs- en bestuurswetenschappen, in het bijzonder bestuurskunde aan de Open Universiteit Nederland en bijzonder hoogleraar bestuurskunde van de lagere overheden aan de Universiteit Maastricht. Tevens lid van de Raad voor het Openbaar Bestuur, een adviesorgaan voor regering en parlement.

Dr. C(Claudia Rokx) is als senior nutrition specialist werkzaam bij de World Bank in Washington D.C. Ze studeerde bestuurskunde aan de Open Universiteit Nederland en verrichtte een comparatief dissertatieonderzoek naar het verband tussen 'good governance' en 'nutrition policy'. De rol van de Wereldbank komt in haar onderzoek aan bod. Promotie aan de Universiteit Maastricht in 2006 op 'Governance and Malnutrition'. Haar bijdrage aan dit artikel is op persoonlijke titel.